

ЧЕТЕНЕТО В РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ

Виолина Годорова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Настоящият доклад проследява етапите на развитие и провокиране на желанието за четене от най-ранна детска възраст. В доклада се представят популярни идеи и наръчници, насочени към опознаването на интересите на детето и формирането на начални четивни умения. Представените методи и четивни практики имат за цел да спомогнат за стимулирането на четенето като процес и за усъвършенстването на грамотността. Авторът се позовава на научни статии и изследвания по темата, проведени в последните десет години от водещи български и чужди изследователи.

Ключови думи: четене, ранно детство, мотивация.

Въведение

Съвременният прочит на въпросите за развитието на четенето в ранна детска възраст и търсенето на отговори на въпроси, свързани с това доколко добре родителите трябва да познават личността на детето, за да провокират у него желание за четене, са темите на настоящия доклад.

Четенето е ефикасен и прекрасен начин за обогатяване на речника. Децата, които четат книги, знаят доста повече думи, което помага за по-доброто им разбиране на заобикалящия свят. Децата се учат да общуват, на първо място, наблюдавайки другите около тях. Когато децата четат книга, те обръщат внимание как героите разговарят, как се обръщат един към друг и как се изразяват. Всичко това им помага да се научат на същото. Освен чисто практическите ползи от четенето, като обогатяване на речника, има и емоционални ползи.

Децата, имащи богат речник, могат да се изразяват ясно и по-добре показват чувствата си, вместо да реагират остро или прекалено емоционално, когато са разстроени или ядосани. Сюжетите в различните книги пораждаат желание у детето да поговори със своите родители или друг възрастен относно лични проблеми и отношенията между хората, което също е много голям плюс, тъй като често пъти предотвратява затварянето на детето в себе си или изпадането му в депресивно състояние за нещо, което го тревожи или разстройва. Книгите развиват въображението на децата, като им помагат да се

пренесат в непознати земи и да се срещнат с интересни герои.¹ Това от своя страна разширява мирогледа им и ги прави любознателни. С подходящо подбрана литература детето може да открие в лицето на главния герой пример – прототип, на който да иска да подражава, да усвои ценности и морал, които любимият му герой проповядва, също и да развие чувство на съпричастност, което да му помогне в изграждането на добри отношения с хората [1]. Четенето изпълнява съществена роля във формирането на модела за добро и зло, за правилно и неправилно поведение, също и на чувството за справедливост. Четенето също така би могло да помогне на детето да намери своето призвание в бъдеще, отново черпейки от преживяванията на своя любим герой или от цялостната история. Важно е да посочим, че ползи от четенето се откриват дори при деца, които не могат да четат, тоест те слушат как някой друг чете. Това е от съществено значение от най-ранна детска възраст.

Още от мига на раждането си детето започва да учи и да развива своите умения, най-важното от които е усвояването на речта. Това, което детето чува, е мелодията на езика, ритъма, правилното произнасяне на думите, дори отделните звукове на думите му помагат да започне изграждането на основите на своята собствена реч.

Авторът разработва дисертационен труд на тема насърчаването, необходимостта и удоволствието от четенето в ранна детска възраст. За това какво още би могло да бъде направено от педагозите в този процес, става дума в следващите редове.

Методология на изследването

Методологията на изследването се базира на общонаучните методи анализ и синтез, като са проучени релевантни на темата източници. За постигането на поставената цел са разгледани и анализирани предимно чуждоезични източници. Авторът се позовава на световноизвестни психолози, на български анализатори, както и на личните си наблюдения върху четенето в ранна детска възраст.

Изложение

Насърчаването на децата за това занимание – четенето, в огромна степен зависи от родителите, преподавателите и заобикалящата ги среда. Има доста методи, описани и прилагани в опита за провокиране на любов към книгите. Първо и основно „правило“ е да оставим децата сами да изберат книгата, която искат да прочетат. Авторът е практикуващ библиотекар и твърдо застава зад това негласно правило. Това трябва да бъде въпрос на избор, а не поставяне на задача. Необходимо е да се осигури възможност на детето да избира между

няколко книги, списания или други материали за четене. Родителите трябва да са уверени, че всички четива са съобразени с възрастта на детето – съдържание, сюжет, стил и трудност на писане – не бива да са прекалено сложни и трудни, защото това би могло да го обезкуражи, но не бива да бъдат и прекалено лесни, за да може да надгражда знанията и уменията си [2]. Четенето трябва да бъде повод за разговор и не бива да приключва с оставянето на книгата на бюрото. Още препоръките на родителите и педагозите са свързани с разговори с детето за историите, които е прочело – дали са му били интересни, или не. След прочита на книгата детето изпитва желание да разказва за любимия си герой и защо го харесва. Друг успешен метод е да се провокира интересът на детето към книгите посредством четене на глас, като от време на време педагозите прекъсват децата и ги питат как биха реагирали, какво биха направили или казали в конкретната ситуация. Заниманията приключват с въпроси към децата, свързани с книгата, която са прочели – за отделните герои, за действията, които са извършили – дали са правилни, или не, и защо. По този начин децата се стимулират да изразяват мнението си и едновременно с това отново да откриват разликите между добро и зло и правилно и неправилно.

Методът, свързан с провокирането на желание за четене у децата още от най-ранна възраст чрез личния прочит на книги от техните родители остава най-важен. На по-късен етап в порастването децата повтарят това, което правят възрастните, следователно колкото и да се повтаря от родителя, че четенето е приятно и полезно занимание, той няма да има успех в убеждаването на детето, ако самите родители не са били с книга в ръка. Любовта към книгите се формира още от ранна детска възраст, затова основна грижа на родителите е осигуряване на детето с разнообразни книги, обособяване на собствена библиотека, ежемесечно посещаване на книжарници, библиотеки и различни инициативи, свързани с четения [3]. Такива биха могли да са премиери на нови книги с автограф от писателя, изнесени щандове на издателства, реализиращи само детски книжки, и др. По този начин детето бива въведено на пътя към света на знанието.

Четенето се определя като рецептивна речева дейност, изискваща разпознаване на езикови елементи във възприеман текст. Наред с това обаче то „е активен и продуктивен процес, при който читателят конструира значения – прилага общите си познания за света, изгражда и проверява хипотези за значението на четивото“ [4]. Формирането на четивната грамотност на малкия ученик се обвързва с изграждането на две основни групи умения: умения за декодиране (техника на четене) и умения за разбиране на прочетеното (съзнателност при

четене). Тези две групи умения са свързани. Съзнателността е цел на четенето, а техниката на четене – средство за постигане на целта. При техниката на четене се извършва преход от графичната форма на думата към звуковата – разпознават се буквите, последователността на думите, правилата за съотнасяне между звукове и букви, граматичните и семантичните особености на думите. Този преход е декодиране, тъй като се работи с две знакови системи – буквена и звукова, и се овладяват умения за преход от едната към другата.

Разбирането е в основата на четенето като процес на комуникация. Осъществява се чрез извличане и интерпретиране на вложената в текста информация на различни нива – буквално, интерпретативно, критично, творческо разбиране

Конструира се значението на текста, достига се до смисъла, а често и до нови прозрения и се постига комуникация между четящия и автора. Важният извод за училищната практика е: четенето включва множество различни умения, но като дейност то съществува, ако всички умения се изпълняват в интегрирано цяло. По тази причина техниката на четене и разбирането на прочетеното се формират в единство още от началото на ограмотяването в 1. клас².

В училище всички са имали съученици, които винаги са били първи, без да полагат видими усилия, и такива, които въпреки усърдието си неизменно са били най-слабите в класа. Учителите твърдо ни убеждаваха, че интелектът няма нищо общо с наследствеността и че с много работа и упоритост всеки може да успее. По-голямата част от учениците обаче забелязваха, че последният в класа изобщо не напредва, докато отличникът е винаги начело. Интелектът изглеждаше вроден и децата не успяваха да си обяснят това противоречие. Според тезата на Рашел Коен потенциалът и характерът на един индивид не са вродени, а се установяват в точно определен момент на растежа. От години се дискутира за ролята, която играе наследствеността, а от друга страна, за тази на образованието и обуславянето, които даден индивид получава още с раждането си. Едва наскоро една теория позволи проблемът да бъде изяснен.

Благодарение на изследванията, извършени в областта на физиологията на мозъка и в тази на детската психология, учените успяха да докажат, че развитието на интелекта е функция от сбора от опити, осъществени между раждането и тригодишната възраст, или с други думи, в периода на развитие на мозъчните клетки. Следователно никое човешко същество не се ражда гениално или глупаво. Но стимулирането на мозъчните клетки между раждането и третата година се оказва решаващо за неговото бъдеще.

В обобщение на написаното дотук става ясно, че четенето е категория, свързана с комплексни множества от умения. От това следва, че целенасочената грижа за формиране на четивна грамотност започва в условията на началното ограмотяване, но постигането на устойчиви и удовлетворителни резултати изисква образователни усилия и постоянство до края на 4. клас. Може да се заключи, че ролята на родителя и неговият личен пример са водещи при формирането на любов към книгата и четенето.

Ролята на родителя при четивната грамотност още преди началния етап на обучение е изследвана и представена и от японския инженер и предприемач Масару Ибука. Вдъхновен от музикалния педагог Шиничи Сузуки и работата му с малки деца, Ибука създава Асоциацията за ранно развитие и написва една книга за необятния потенциал на невръстното дете – „Всичко се решава преди детската градина“ [5]. Днес тази малка книжка се е превърнала в полезно ръководство за родители от цял свят, решени да дадат добър старт в живота на своите деца. На простилен и ясен език Масару Ибука разяснява важността на първите три години от живота на човека, за да се формира той като успешна и завършена личност; набляга върху ролята на родителите и колко необходимо е те добре да осмислят действията и възпитателните си методи през този основополагащ период; посочва най-честите грешки, които се допускат несъзнателно, но затова пък впоследствие могат да окажат решаващо влияние върху живота на децата; дава насоки за това как музиката, изкуството, спортът и най-вече пълноценното общуване правят жадните за нови знания малчугани по-силни, по-съобразителни и по-добри, а защо не и бъдещето ни по-светло. Според Ибука повечето възрастни отделят много внимание на въпроса на какво да научат децата над 3-годишна възраст. Но съгласно съвременните изследвания към тази възраст развитието на клетките на главния мозък вече е завършено на 70-80% [5]. Ето защо е добре да насочим усилията си към по-ранното развитие на детския мозък до 3-годишна възраст. Главното е въвеждане на новия опит „навреме“. Но само този, който се грижи ежедневно за детето, обикновено майка му, може да разпознае това „навреме“. Детето може да прочете по картинките в книжката съвсем друга история от тази, която четат възрастните. Разликата във възприятията и реакциите у детето и възрастния стават забележими, когато заедно започнат да четат книжка с картинки или приказка. Основни напътствия в ограмотяването на децата в голяма част от трудовете си дава и Мария Монтесори [6]. Писателката е оценена в наши дни като велик италиански първооткривател на ранното детско образование. В своята книга „150 упражнения по метода „Монтесори“

у дома“ тя дава пример за поведението на малкото дете. Майката дала на детето си цветни картинки на различни животни и сцени от лов. Детето показало картинките на майка си и започнало да повтаря: „Кола, кола“. Тя не могла да намери нищо, приличащо на машина, но детето продължавало да повтаря това и гордо казало: „Ето я“, навирайки пръстчето си в картинката. Майката разгледала добре картинката и наред с нарисуваните на преден план куче, ловец, кон, на заден план имало път и в далечината – една малка точка. „Кола“, сочело детето именно тази точица. Оказало се, че действително било някаква малка кола като точица [6]. С други думи, възприятията на малкото дете са спонтанни и често възрастните ги приемат за произволни, затова, общувайки с деца, трябва да избягваме превзетите си мнения и да използваме цялото си въображение, за да видим света така, както го виждат децата. Доброто познаване на света, в който живее детето, ще му позволи да се чувства добре и така да развие доверие в себе си. Малкото дете винаги показва голямо желание да учи, и за да се поддържа това желание, е много важно да откликнем на тази жажда за нови знания. Провеждането на всички дейности по история, география и естествени науки ще му позволи да постигне своите цели, както и да развие в голяма степен своя речник, докато преминава през чувствителния период на езика.

За постигането на добри резултати при обучение на дете в най-ранна възраст е изключително важно винаги да му се показва по конкретен начин, защото това е възрастта, в която всичко минава през сетивата и ръцете му: то има нужда да усеща, да пипа, да вижда, да слуша и понякога да опитва на вкус. Ето защо всичко се решава преди детската градина. Всички деца могат да успеят, ако се следва добър метод на обучение.

Пример за успешно стимулиране на четенето при деца са и следните два проекта.

През 2019 г. (беязана от пандемията от COVID-19), Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА) реализира успешно проект „Стимулиране на четенето в ранна детска възраст в България“. Той бе продължение на усилията на ББИА да подкрепя ранното детско четене и да насърчава библиотеките да работят с деца от 1 до 6 години, като организират различни инициативи от 2010 г. насам. Целта на проекта – осигуряване на нови книги и игри за деца от 1- до 6-годишна възраст, с които да се обновят колекциите на активни библиотеки в малки градове и села в отдалечени, планински и погранични райони, които нямат средства за купуване на нови книги, но имат висока посещаемост на деца и родители.

В резултат на успешните дарителски кампании през платформите GlobalGiving и „България дарява“, както и чрез инициативата RE:TURN на Фондация „Америка за България“, за изпълнението на проекта бяха събрани над 10 000 лв. С тях бяха купени 1910 книги и игри, а още 860 издания са предоставени от Министерството на образованието и науката. Дарените книги са добра основа за разработването на програми за стимулиране на четенето в ранна детска възраст, за провеждането на обучения на родителите за ползите от четенето в ранна детска възраст и за това как да четат на децата си у дома. Ползите от четенето за интелектуалното и емоционалното развитие на детето са безспорни. Министерството на образованието на САЩ установява, че децата, на които е четено от член на семейството поне три пъти седмично, е почти два пъти по-вероятно да са в челната четворка по езикова култура сред своите връстници. Картичните книги са най-логичният вариант за старт на четенето, а напоследък добиват популярност и у нас³. „Картична“ наричаме онази книга, която има илюстрация на всяка страница или на всеки разтвор. Илюстрациите са неразделна част от разказваната история и допринасят за смисъла ѝ не по-малко от думите. Те разкриват съществена информация за сюжета, идеята, обстановката, героите (характер, настроение, мотиви, намерения).

В книгите с картинки последните имат второстепенна роля в разгръщането на сюжета и не са съществени за разбирането на текста. Обикновено те онагледяват определен момент от случката и са по-малко на брой. Опитът на детето с книгите, преди да започне училище, е от ключово значение за добрата му подготовка за училищната среда. Четенето (и разглеждането) на картинни книги развива много от уменията, необходими за успешния старт на първата учебна година. Ето част от ползите, които може да бъдат открити:

- Запознаване с усещането за книга – с помощта на този тип четиво детето научава какво представлява книгата, как се държи, как се прелистват страниците, как се следи текстът, каква е връзката между него и илюстрацията;
- Развиване на визуалната култура – детето се запознава с облика на различни животни и растения, предмети и абстрактни форми, наблюдава връзки и взаимодействия, складира в съзнанието си набор от образи, на базата на които по-късно ще говори, сънува и фантазира;
- Придобиване на познания за структурата на историята – посредством рисунките към една история детето развива по-дълбоко разбиране за събитията, последователността им и причинно-следствените връзки помежду им;

- Натрупване на по-богат речник – чрез илюстрацията се доразвива и дообогатява историята;
- Насърчаване на критичното мислене – различията между сюжета и илюстрациите могат да станат причина за множество интересни дискусии и плодотворни въпроси;
- Трениране на концентрацията и наблюдателността – тъй като илюстрациите в картинните книги не просто онагледяват текста, а предоставят допълнителна информация, която е жизненоважна за разбирането му, детето се учи да разглежда внимателно илюстрациите и да търси подсказки за героите, техните чувства, настроение, обстановката и т.н.

За да се извлече максимумът от картинните книги за родителя и детето, е препоръчителен методът на диалогичното четене. Той се базира на изследванията на д-р Гроувър Уайтхърст и при него вместо пасивен слушател при четенето, детето става разказвач на историята.³ Ролята на възрастния е да задава въпроси и да го изслушва. Децата, на които е четено диалогично, показват по-добри резултати на тестовете за езиково развитие от тези, на които е четено по традиционния начин. Най-общата схема, която родителят следва при диалогичното четене, е тази:

- Приканва детето да коментира книгата;
- Оценява отговора;
- Разширява отговора с перифразиране на казаното от детето и допълване на детайли;
- Повтаря казаното, за да се убеди, че детето е разбрало допълнението.

Приканването към коментиране на книгата може да се осъществи с пет типа въпроси:

- относно подробностите (*Каква е на цвят колата? Колко ябълки виждаш на дървото?*);
- относно сюжета (*Какво се случва след това? Къде мислиш, че отива героят? Кой според теб живее в тази къща?*);
- отворени въпроси – те предполагат по-разширен отговор (различен от „Да“/„Не“);
- петте „к“-та – *Кой? Какво? Къде? Кога? Как?*;
- такива, които свързват преживявания с прочетеното в книгата (*Помниш ли, че четохме за кълвача? Ето, виж истински кълвач на дървото*).

Ведно с комиксите картинните книги са чудесно средство за избягване на скуката при лесно отегчаващите се читатели и на умората – при проходащите такива.

Резултати

Читателският интерес е качество на личността, вътрешно състояние, което има външна изява – търсене на книги и общуване с литературата, която отразява живота. Следователно този интерес със своята двупосочност – субективна и обективна – представлява всъщност една интелектуално-емоционална връзка на човека с живота в цялото му многообразие и сложност. Тази неотменна духовна необходимост не може да се сведе само до биологични особености, които, разбира се, дават някакви отражения, но определяща роля за зараждането, развитието, трайността и целенасочеността на читателския интерес играят социалният живот, дейността и възпитанието от родителите.

Невидим е пътят, по който детето тръгва от своя малък свят и книгата към играта и творчеството и от него – към живота, за да го открие, опознае и измени. По този път колкото по-смели са детските мечти, толкова по-смели ще бъдат измененията в живота на възрастните.

Заклучение

Всички възрастни съзнават, че темите и въпросите, свързани с ранното детско четене, звучат по-лесно, отколкото са всъщност, но всяко усилие, насочено към ползите от навика детето да чете, си заслужава. Защото това ще му даде ранен старт в образованието и ще открие пред него нов и магичен свят, в който ще може да се връща винаги, когато пожелае. Четенето от самото раждане е безкрайно важно за развитието на децата и превръщането им в читатели по-късно. Необходимо е съзнателно да се възпитава детето в любов към четенето и книгата да се превърне в негов приятел!

Бележки

¹ **Защо четенето е важно за децата**, <https://deutsch-korrekt.eu/zashto-cheneto-e-vazhno-za-decata/> (05.05.2022).

² **Мандева, М., П. Кънева**. За четенето и езиковото образование на утрешния ден (I – IV клас), <http://da.uni-vt.bg/pubinfo.aspx?p=6838> (05.05.2022).

³ **Картинни книги – какво, защо, как**, <https://detskiknigi.com/kartinni-knigi-kakvo-zashto-kak/> (05.05.2022).

References/Литература

1. **Rachev, K.** Knigata i deteto na XX vek. Sofia: Otechestvo, 1982.
[Рачев, К. Книгата и детето на XX век. София: Отечество, 1982.]

2. **Kyosev, A.** Karanitsite okolo cheteneto. Sofia: Siela, 2013.
[**Къосев, А.** Караниците около четенето. София: Сиела, 2013.]
3. **Deyvid, A.** Da otgledash chitatel. Sofia: Fondatsia „Detski knigi“, 2021.
[**Дейвид, А.** Да отгледаш читател. София: Фондация „Детски книги“, 2021.]
4. **Koen, R.** Na shest godini ne e li veche kasno? Sofia: Narodna prosveta, 1989.
[**Коеп, Р.** На шест години не е ли вече късно? София: Народна просвета, 1989.]
5. **Masaru, I.** Vsichko se reshava predi detskata gradina. Sofia: Colibri, 2015.
[**Масару, И.** Всичко се решава преди детската градина. София: Колибри, 2015.]
6. **Dekleb, S., N. Dekleb.** 150 uprazhnenia po metoda „Montesori“ u doma. Sofia: Siela, 2018.
[**Деклеб, С., Н. Деклеб.** 150 упражнения по метода „Монтесори“ у дома. София: Сиела, 2018.]

За автора

Виолина Тодорова е библиотекар в Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“ – Шумен. Докторант е в Университета по библиотекознание и информационни технологии – София, катедра „Библиотечни науки“, докторска програма „Книгознание, библиотекознание и библиография“. Темата на дисертационния ѝ труд е „Библиотеките и детското четене“.

За контакт с автора: vili2515ivi@gmail.com

READING IN EARLY CHILDHOOD

Violina Todorova

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: This paper traces the stages of developing and provoking the desire to read from a very early age. The paper presents practical guides aimed at exploring children's interests and forming beginning reading skills. The methods and reading practices presented aim to help stimulate reading as a process and improve literacy. The author refers to scientific articles and research on the topic conducted in the last ten years by leading Bulgarian and foreign researchers.

Keywords: reading, early childhood, motivation.

About the author

Violina Todorova is a Librarian at the Regional Library "Stiliyan Chilingirov" – Shumen. She is a PhD student at the University of Library Studies and Information Technologies – Sofia, Department of Library Studies, PhD program "Book Science, Library Science and Bibliography". Dissertation topic: "Libraries and Children's Reading".

To contact the author: vili2515ivi@gmail.com